

Vito Flaker

ŠTUDIJ DUŠEVNEGA ZDRAVJA V SKUPNOSTI –
USPOSABLJANJE ZA PSIHOSOCIALNO DELO

POROČILO O PROJEKTU

IZHODIŠČA

V zadnjih desetletjih se je zanimanje za duševno zdravje in blagostanje premaknilo iz železnih zapahov psihiatričnih klinik in podobnih zavodov v skupnost. V skrbi za duševno bolne in prizadete sta postala vodilna koncepta deinstitucionalizacija in normalizacija. Veliki azili in totalne ustanove so doživeli kritiko zaradi njihovih segregacijskih in stigmatizacijskih učinkov, zaradi škodljivih posledic hospitalizacije in institucionalizacije ter zaradi popredmetenja njihovih varovancev. Sedaj te načine vedno bolj nadomeščajo usluge, ki temeljijo na teritoriju, so usmerjene v skupnost ter raziskujejo različne možne odgovore na psihološko trpljenje svojih strank.

Ta proces je bil žal omejen zlasti na Zahodno Evropo in Severno Ameriko. V Evropi so prišli najdalj v Italiji, Veliki Britaniji in Skandinaviji. Čeprav smo v neposredni bližini Trsta, kjer so psihiatrične reforme zasnovane in preskušene, so nas ta gibanja nekako zaobšla, enako kakor druga področja Vzhodne Evrope. Bolnišnična psihiatrija v Sloveniji je sledila razvoju na področju psihiatrije, toda spretnosti skupnostnega dela so ostale nerazvite. Ta izpad pa ni bil popoln. Bilo je nekaj raziskav in praktičnih eksperimentov. Višja šola za socialne delavce v Ljubljani je bila vodilni protagonist teh inovacij. Že v 70. letih je izvedla številne akcijskoraziskovalne projekte v tej smeri; to so bili vpeljevanje in ustvarjanje konceptualne

osnove za prostovoljno delo na področju duševnega zdravja, vpeljevanje koncepta samopomočnih skupin, vodenje reintegracijskega projekta itn. (STRITH, KOS 1978; STRITH in sod. 1980; 1981). V času prijavljanja projekta je bila vključena tudi v v projekt vračanja kronično institucionaliziranih ljudi nazaj v skupnost in ustanavljanja stanovanjskih skupin za oskrbovance Hrastovca (FLAKER 1988; 1992).

Pomembna značilnost nastanka projekta je bila, da je deloma posledica regionalnega sodelovanja v skupnosti Alpe-Jadran. L. 1988 se je pojavila iniciativa, ki je povezovala dosežke na tem področju v Sloveniji in sosednjih regijah. Ustanovljena je bila Mednarodna zveza društev za spodbujanje duševnega zdravja Alpe-Jadran, katere namen je zlasti izmenjava različnih izkušenj v tem območju in vodenje medkulturnih in epidemioloških raziskav o problematiki duševnega zdravja, ki temeljijo na razlikah in podobnostih med etičnimi, kulturnimi, političnimi in administrativnimi strukturami na tem področju. Tudi ta pobuda je pripeljala do naraščajočega zavedanja o potrebi po reformi v duševnem zdravstvu tako v strokovnih krogih kot v javnosti. Hkrati s projektom Tempus smo tudi zasnovali raziskovalno nalogo z naslovom *Načrtovanje razvoja psihosocialnih služb na podlagi potreb ljudi z dolgotrajnimi psihosocialnimi stiskami na področju R Slovenije* (FLAKER in sod. 1995).

Po eni strani je bilo izhodišče projekta upoštevanje obstoječih osnovnih

Besedilo temelji na začetnem predlogu projekta in poročilih, ki smo jih vsako leto sestavljali za financerja.

oblik in izkušenj v Sloveniji, po drugi pa ustvarjanje univerzitetnega programa, ki naj bi pokril obstoječi primanjkljaj usposobljenega osebja, ki bi delalo na teh načrtovanih projektih. Da bi to dosegli, smo nameravali poglobiti obstoječe stike v prostoru Alpe-Jadran in uporabiti povezave, ki so jih članice Alpe-Jadran že razvile v drugih državah, npr. Veliki Britaniji in Franciji.

Deinstitucionalizacija in vzpostavljanje oblik dela v skupnosti sta procesa, ki sta vedno vezana na dano družbeno, kulturno, politično, administrativno in geografsko okolje. Ti procesi, čeprav se dogajajo skoraj povsod, niso niti v dveh deželah enaki. Prizadevali smo si razviti pristop, prilagojen našim lokalnim potrebam. Specialiste iz različnih dežel smo vabili zato, da bi z nami delili raznolikost različnih pristopov. Izbrali smo dežele in organizacije, ki so v tej smeri prišli najdlje, ne samo v Evropi, ampak tudi na svetu (Trst, Italija, Klinika La Borde, Francija, Anglija).

To je še bolj uresničljivo zato, ker projekt temelji na povezovanju v okviru dežel Alpe-Jadran, ljudi s skupno zgodovino in tradicijo, čeprav gre za različne narode, države in novejšo politično zgodovino. Tako lahko opišemo svoj projekt kot regionalni poskus (Ljubljana, Trst, Celovec) z metropolitansko navezo (London, Paris). Prav ta raznolikost gostov nam je omogočila, da smo imeli *izbitro* med različnimi pristopi ter da smo že med »ponujenim« videli kulturne razlike, na katere je vplival protestantski sever in katoliški jug, britanski pragmatizem, italijanska družbena kritičnost, nemška natančnost in francoska teoretična misel.

UDELEŽENCI V PROJEKTU

Projekt je prijavila, pripravila, vodila, izvedla in formalno koordinirala Visoka šola za socialno delo, zanj pa Vito Flaker. Centro studii regionale per la salute mentale del Friuli Venezia Giulia (Regionalni

študijski center za duševno zdravje Furlanije Benečije-Juljske krajine) je imel funkcijo podpisnika pogodbe in je izvrševal in upravljal z vsemi finančnimi transakcijami, povezanimi s skladom Tempus. Formalno je Center predstavljal direktor dr. Franco Rotteli, organizacijsko in vsebinsko pa dr. Lorenzo Toresini. Richmond Fellowship International iz Londona je poskrbel za namestitve za praktično delo v Angliji, sprejemal obiske študentov in osebja projekta, sodeloval pri načrtovanih aktivnostih, koordiniral aktivnosti študentov v Angliji. To delo je opravljala dr. Edith Waldmann, direktorica organizacije. Dr. Shulamit Ramon z London School of Economics je imela glavno akademsko svetovalno vlogo pri izvedbi in evalvaciji učnega programa in je delala s študenti, ki so bili na praksi v Angliji. V prvotni načrt je bila vključena tudi klinika La Borde iz Francije, žal pa se je sodelovanje zaradi prezgodnje smrti Felixa Guattarija skrčilo le na en študijski obisk. Kot partnerji so v projektu sodelovali tudi centri za socialno delo v Ljubljani in Psihiatrična klinika Ljubljana, ustanove, iz katerih je prišlo več udeležencev študija, hkrati pa je nekaj predavanj in delavnic bilo namenjeno prav osebju teh ustanov. Z avstrijsko državno podporo² je sodelovala v projektu tudi celovška univerza. V drugem letu se je v projekt vključila tudi Pedagoška fakulteta iz Ljubljane, posredno ali mimo financiranja EU pa so sodelovale še druge organizacije, npr. londonska organizacija MIND in Anglia University iz Cambridgea.

CILJI IN NAMENI

Cilji projekta so bili trije: izpeljati poskusni študijski program in izobraziti skupino študentov, da bi postali delavci, raziskovalci ali učitelji na tem področju; dodatno izobraziti in izpopolniti učiteljski kader na matični šoli; razširiti informacije o problemih duševnega zdravja pri delu v skupnosti med ostalimi

² Avstrija takrat še ni bila članica EU, vendar se je država zavezala podpirati svoje visokošolske ustanove pri sodelovanju v programih Tempus.

študenti Visoke šole za socialno delo in Univerze v Ljubljani ter predstaviti problematiko širšim strokovnim krogom in javnosti.

POTEK PROJEKTA

NAČRTOVANI UČINKI

Pred začetko projekta smo zelene učinke podrobneje opredelili takole:

Načrtovani neposredni učinki:

- artikulacija študijskega načrta in postavitev študijske smeri, ki jo bo mogoče izvajati kot del rednega programa Visoke šole za socialno delo;
- usposobljeno in izobraženo jedro strokovnih delavcev in delavk za področje duševnega zdravja v skupnosti;
- dodatno usposobljen obstoječi učiteljski kader;
- na novo usposobljen raziskovalni in učiteljski kader;
- vzpostavljanje baze za praktično delo;
- širjenje informacij med strokovnjaki in strokovnjakinjami, ki delajo na področju duševnega zdravja, splošne medicine, v socialnih službah in podobno;
- večja občutljivost javnosti za te probleme;
- poglobljeni kanali komunikacij med organizacijami, ki so vključene v ta projekt, kot tudi z ostalo mrežo s podobnimi prizadevanji;
- obširnejša in bolj ažurna zastopanost tega področja v knjižnici;
- izdelava študijskega materiala in pripomočkov (pisani materiali, bilteni, revije, učbeniki, video trakovi...).

Možni oz. posredni predvideni učinki:

- izboljššan študijski program celotne ustanove;
- boljše storitve za ljudi z duševnimi težavami;
- izboljšanje življenja skupnosti v Sloveniji;
- kroženje in izmenjava idej in izkušenj prek področja Alpe-Jadran v druge dele Srednje in Vzhodne Evrope.

Namen projekta je bil torej razviti dvoletni študij ob delu, ki se bo lahko prilagajal različnim ciljem. Isti osnovni študijski program je z različnimi individualnimi poudarki in različno zahtevnostno stopnjo omogočal različno izobrazbeno kvalifikacijo, t. j., diplomu visoke šole, magistriraj ali specializacijo. V načelu naj bi bil program za specializante usmerjen bolj k pridobivanju praktičnih spretnosti in znanj, magistranti naj bi se osredotočili zlasti na raziskovanje in višjo raven teoretske integracije, medtem ko bi se študentje druge stopnje usmerili zlasti v pridobivanje in širjenje osnovnega, splošnega znanja o tem področju ter v povezovanje z drugimi problemi socialnega dela in duševnega zdravja. Hkrati pa je bil študij precej intenziven in individualiziran. Deloma so to omogočili kar štirje mentorji, ki so poleg koordinatorja spremljali študij.

Šolsko leto smo razdelili na 3 trimestre. Študentje so imeli vsak trimester povprečno 150 ur obveznosti; le manjši del na predavanjih, večinoma na seminarjih in delavnicah, deloma pa tudi v mentorski skupini. Študij je potekal ob četrtrkih popoldne, včasih smo četrtkovim popoldnevom priključili še petkove; ko smo gostili predavatelje in predavateljice iz tujine, pa se je program potegnil še na soboto.

Poleg te osnovne dejavnosti smo simeli tudi učitelji iz ožjega tima in ostali učitelji šole srečanja z gosti, ki so bila bodisi supervizorskega, izobraževalnega, evaluativnega ali kratko kolegalnega značaja. Gostujoči učitelji in strokovnjaki so sodelovali pri nekaterih drugih aktivnostih šole (npr. v rednem študiju, dopolnilnem izobraževanju) in nastopali tudi drugod.

V študij so se vključili zlasti slušatelji, ki so že delali na kakšnem takem področju, so si želeli delati na takem področju ali so bili vključeni v kakšne delujoče ali načrtovane projekte. Šlo je torej za ljudi, ko so bili že usposobljeni, a so potrebovali dodatno usposabljanje za

novo delo. Pogoja za sprejem sta bila pripravljenost za šestmesečno prakso v tujini in aktivno znanje angleščine ali italijanščine. V okviru študija smo organizirali tudi tečaj italijanščine.

Pomemben del študija in vsega projekta so bila potovanja v tujino. Študentje so v tujini opravili praktični del pouka, večina je preživela v tujini šest mesecev, nekateri nekaj manj. V tem času so se pod mentorstvom tujih partnerjev in mentorjev iz Ljubljane vključili v praktično delo kakšne tuje organizacije in deloma tudi v študijske aktivnosti akademskih organizacij. Tudi mentorji so opravili več študijskih obiskov v Anglijo, Italijo in Francijo. Namen teh obiskov je bil večplasten: ogled služb za duševno zdravje v skupnosti, študij v dobro opremljenih knjižnicah, sodelovanje v študijskem procesu partnerjev. Mentorji so bili v tujini večinoma sočasno s slušatelji in to je omogočilo sprotno in kolegialno izmenjavo izkušenj in nadaljevanje dela, ki smo ga začeli v Ljubljani.

OPERATIVNA STRUKTURA

OSEBJE

Akademsko osebje. Študij je vodil in skrbel za kontinuiteto notranji tim, ki so ga sestavljali koordinator (Vito Flaker) in štirje mentorji: Andrej Kastelic, Bogdan Lešnik, Marjan Vončina in Darja Zaviršek.

V program je bilo vključenih 25 tujih predavateljev in učiteljev³: Shulamit Ramon (LSE, London), David Brandon (LSE, London; pozneje Anglia University, Cambridge), Lorenzo Toresini (Trst), Michael Raisch (Univerza v Celovcu), Justin Bateman (Richmond Fellowship International, London; European Institute for Social Services, Kent), Jo Lucas (LSE; MIND, London), John Southgate in Kate White (Institute for Self-Analysis, London), Herta Kuna (Pro mente infirmis; Univerza v Celovcu), Liz Sayce (Mind, London), Malcolm Fyfe (LSE, London), Danilo Sedmak, Mario Reali, Bruno Norcio, Roberto

Mezzina, Barbara Bavdaž, Savina Ravbar, Gabrielle Marucelli, Giuseppe Dell'Acqua (vsi Trst), Birgit Rommelspacher (Šola za socialno delo, Berlin), Donatella Cozzi (Tolmezzo), Silvia Marcos in Jean Robert (Cuarnevaca, Mehika), Althea in Toby Brandon (London).

Poleg tujih predavateljev so pri izvedbi programa sodelovali učitelji Visoke šole za socialno delo Blaž Mesec, Bernard Stritih, Gabi Čačinovič Vogrinčič, Pavla Rapoša Tanjšek in Mara Ovsenik, s Psihiatrične klinike Ljubljana pa Jože Darovec, Lev Milčinski in Jože Lokar.

Drugo osebje. S polnim delovnim časom je bila na programu zaposlena operativna koordinatorica projekta Diana Jerman, ki je skrbela za administrativne, logistične, komunikacijske, izdajateljske, prevajalske in podobne zadeve. Poleg nje je bil na projektu zaposlen za polovico delovnega časa (poleg mentorstva) Bogdan Lešnik, katerega načrtovana naloga je bila voditi knjižnico in dokumentacijo. Poleg tega je skrbel tudi za tehnično opremo, pozneje pa se je posvetil izdajateljstvu.

INFRASTRUKTURA IN LOGISTIČNA PODPORA PROJEKTU

Pisarniške prostore in administrativne usluge je pokrila Visoka šola za socialno delo, finančni del projekta pa so upravljali v Trstu.

Z denarjem evropske skupnosti smo dopolnili manjkajočo opremo na šoli. Pridobili smo nekaj osnovne opreme, ki je ob začetku projekta nismo imeli. Med drugim smo kupili pet računalnikov s pripadajočo opremo, video opremo, fotokopirni stroj in telefaks.

ORGANIZACIJSKE IN UPRAVNE STRUKTURE

Glavni organ projekta je bil Svet projekta. Sestavljali so ga predstavniki vseh vključenih organizacij in slušateljev. Sestal se je štirikrat, obravnaval potek projekta, možnosti za razvoj, študijski program in sodelovanje študentov.

³ Vrstni red približno odraža pogostost obiskov in vpliv na potek programa.

Izvršni organ je bil odbor projekta, ki so ga sestavljali predstavniki treh sosednjih dežel. Z njimi se je koordinator posvetoval o tekočih odločitvah.

Poleg teh dveh je obstajal tudi poseben svetovadni odbor za britanski del praktičnega dela. Ta je svetoval pri aktivnostih organizacije Richmond Fellowship International, ki so zadevale dejavnosti projekta v Veliki Britaniji. Sestavljali so ga predstavniki obeh vključenih organizacij in predstavniki drugih državnih in prostovoljnih služb na področju duševnega zdravstva. Ta svet se je sestal ob začetku projekta, dvakrat v času bivanja slovenskih študentov v Britaniji in še na koncu projekta.

UČINKI

Opisu, analizi, refleksiji in oceni učinkov je posvečena večina prispevkov v tem zborniku. Zato se bomo tukaj omejili le na oceno, koliko smo dosegli načrtovane učinke, kot smo jih zastavili na začetku projekta.

GLEDE NA NAČRTOVANE NEPOSREDNE UČINKE

Ustvarili smo učni program študija duševnega zdravja v skupnosti – usposabljanja za psihosocialne službe in ga izvedli, kot je bil načrtovan. Vanj se je leta 1991 vpisalo 32 študentov in študentk, 27 pa jih je predvideni program končalo: ena specializacijo, 15 dodiplomski študij (3. in 4. letnik) in 11 magisterij.

Študij se je uveljavil kot posebno študijsko področje v rednem študijskem programu VŠSD za 3. in 4. letnik. Načrtovani magistrski študij na to temo se žal ni uveljavil, vendar zlasti zaradi formalnih pogojev, na katere nosilci projekta nimajo vpliva. Zaenkrat se dogovarjamo za vzpostavitev takega študija na kateri drugi ljubljanski fakulteti, npr. na Filozofski fakulteti.

V študijski program študija duševnega zdravja v skupnosti – usposabljanja za psihosocialne službe so se vključili študenti in študentke z različno izobrazbo: 15 je bilo socialnih delavcev, 3 psihologi,

3 pedagoginje, 2 zdravnici (psihiatrinja in splošna zdravnica) in medicinska sestra. Večina jih je že delovala na tem ali podobnem področju. Nekateri so v času študija že delali na posameznih projektih duševnega zdravja v skupnosti, drugi so prav med študijem začeli delati pri takih projektih. Skupaj z mentorji so perspektivna skupina strokovnjakov, ki bo lahko prispevalo k razvoju duševnega zdravja v skupnosti v Sloveniji. Lahko trdimo, da so nekateri naši slušatelji organizacijski in institucionalni zametek novega področja v našem prostoru.

Projekt je sovpadal z velikimi spremembami v slovenski družbi. Na našem področju je to sprememba v pluralizaciji in porajanju novih sektorjev v socialni politiki. Za udeležence programa je bil to velik izziv, in učinek se najočitneje kaže v številu projektov, ki jih vodijo ali pri njih sodelujejo naši študentje.

Mentorji, angažirani pri projektu, smo veliko pridobili. Šli smo skozi isti proces kot naši slušatelji, le še bolj intenzivno. Skozi stike z našimi gosti, še zlasti pa na obiskih v tujini smo dobili veliko gradiva, ki ga nekoliko še danes prebavljamo. Z dostopom do dobrih knjižnic, ogledom zglednih organizacij ter s sodelovanjem (aktivnim in pasivnim) v učnem procesu tujih ustanov kot tudi s konzultacijami kolegov iz tujine smo pridobili veliko novih informacij, izvedeli več o novih pristopih k metodičnim, metodološkim in didaktičnim problemom. To se je kmalu opazilo v podajanju snovi doma, v besedilih, ki smo jih napisali in objavili, kot tudi pri raziskovanju in akademskem napredovanju (dva sta v času projekta sklenila doktorski študij). Mentorji, ki prej niso bili zaposleni na Visoki šoli za socialno delo, so bili v času projekta habilitirani v naziv asistenta.

Večina študentov tega programa daje bazo za praktični pouk sedanjim rednim študentom s področja duševnega zdravja v skupnosti. S prakso v tujini so dobili nove izkušnje tudi o tem, kako poteka praktični pouk na tem področju. Hkrati pa je dejavnost na novih projektih z novimi metodami za sedanje študente

odlično učno situacijo. V tem smislu je praktični pouk na področju duševnega zdravja vzor organizirane prakse za druga področja, spoh pa je izkušnja z organiziranjem prakse za študente programa Tempus odločilno vplivala na organiziranje praktičnega pouka na naši šoli.

V treh letih programa Tempus se je poleg oz. zunaj ožjega študijskega programa zvrstilo 85 različnih dogodkov (predavanj, delavnic, okroglih miz) za več različnih občinstev (odprta predavanja, nastopi na psihiatrični kliniki, centrih za socialno delo, v zavodih, prostovoljnih združenjih, na Pedagoški fakulteti itn.), poleg tega pa so naši gostje in domači predavatelji nesebično izvajali konzultacije z delavci na teh področjih. Na ta način se je širila informiranost o osnovnih konceptih duševnega zdravja v skupnosti med strokovnjaki, ki delajo na področju duševnega zdravja, splošnega zdravstva, socialnega varstva in drugih.

Ob programu smo se trudili ustvariti čimvečjo javno ozaveščenost o tovrstnih temah. Po naši evidenci je med izvedbo projekta v zvezi s študijem duševnega zdravja v skupnosti – usposabljanjem za psihosocialne službe izšlo 25 večjih in 35 manjših člankov in intervjujev v dnevem in periodičnem časopisju, 15-krat so predvajali prispevke na državni televiziji in radiju in 8-krat na manjših postajah.

Ko smo gostili tuje predavatelje, so se v okviru študija, na sestankih sveta projekta, z javnimi nastopi in ob naših gostovanjih v tujini krepili kanali komunikacije in stiki med udeleženiimi organizacijami, pa tudi s preostalo mrežo podobnih prizadevanj za spodbujanje duševnega zdravja v skupnosti v Evropi in po svetu. Po končanem projektu lahko trdimo, da so se delavci šole in študentje programa s številnimi stiki in zvezami s tujimi znanstveniki in praktiki umestili v mednarodne mreže. Poleg vzpostavljenih vezi med ustanovami in posamezniki se to pozna tudi v mednarodnem publiciranju.

S sredstvi Tempusa smo v tem obdobju kupili kakšnih 1.000 novih knjig s

področja duševnega zdravstva in sorodnih področij (sociologije, psihoanalize, antropologije in različnih področij socialnega dela), tako da smo ujeli korak s tekočimi publikacijami in dosegli skoraj popolno zastopanost poglavitnih naslovov na tem področju (t. i. »klasike«), razen tistih, ki jih ni več na tržišču. Naročili smo se tudi na 17 revij.

V začetku smo študijske materiale pripravljali tako, da smo zagotovili študentom fotokopije ali izvlečke vodilnih člankov in drugih besedil. Kmalu pa so začele izhajati tudi lastne publikacije. Prevedli smo dve publikacije enega od naših gostov (BRANDON 1992; 1994), članica tima je izdala knjigo s tega področja (ZAVIRŠEK 1994), izdali pa smo tudi dve dvojni (1993) in enojno (1994) številko *Socialnega dela*, posvečene področju duševnega zdravja v skupnosti. Kot posledica programa pa je izšla knjiga Tanje Lamovec (1995).

Nedvomno je tudi posledica programa oživljeno izdajateljstvo na šoli, poživljeno *Socialno delo*. Posledica Tempusa je gotovo tudi začetek izdajanja mednarodne revije socialnega dela (1995). V naslednjih dveh letih bomo predvidoma izdali še en priročnik, dve monografiji in učbenik s tega področja.

POSREDNI UČINKI

Poleg tem, ki so v sedanjem učnem načrtu predstavljene na področju duševnega zdravja v skupnosti, se je sodelovanje v projektu poznalo pri vključevanju nekaterih tem tudi v druge predmete. Tako je program Tempus posebej vplival na zastopanost koncepta normalizacije v študijskem programu, poglobila pa so se še naša znanja o načrtovanju skrbi, podpornih mrežah, superviziji, upravljanju projektov, vrednotah v socialnem delu. Razvili smo tudi nove pristope k poučevanju kvalitativnih raziskovalnih metod, antropologije, teorije spolov in feminističnega socialnega dela. Poglavitni prispevek programa k izboljšanju celotnega študijskega programa VŠSD pa je bil pri razvijanju praktičnega pouka v 3. in 4. letniku. Žal

se nam zaradi negativnega stališča univerze do praktičnega pouka ni posrečilo, da bi vpeljali več praktičnega dela.

Kot smo že dejali, je naš projekt veliko prispeval k razvoju novih pobud na področju duševnega zdravja v skupnosti v Sloveniji. Po Tempusu smo priča številnim novim projektom naših študentov in projektom, ki jih je program spodbudil posredno (z javnimi predavanji, članki, ustnimi poročili). Drugi vektor sprememb, ki ga je vnesel naš projekt, je ta, da je vnesel v razmišljanje praktikov na tem področju *vzdušje realnih možnosti*, ki temelji na praktični demonstraciji organiziranja služb, kakor so jo pokazali bodisi naši gostje bodisi sami študentje s svojimi projekti. V tem smislu je bilo bivanje študentov v tujini še zlasti pomembno, kajti to »uvoženo« znanje ni le abstraktna predstava o tem, kakšna bi lahko bila posamezna služba, temveč so naši študentje prinesli in pokazali kolegom in preostali strokovni javnosti konkretne spretnosti in izkušnje.

Bilo bi pretirano, če bi se postavljali s kakšnimi velikimi prispevki k življenju v skupnosti v Sloveniji, lahko pa rečemo, da je naš program vnesel nekatere nove metode dela v nekaj prostovoljnih organizacij, ki vključujejo prizadete in stigmatizirane v družbene tokove, in pripomogel k temu, da so nekatere službe postale prijaznejše za uporabnike.

Projekt je dodal pomen in težo obstoječim povezavam na prostoru Alpe-Jadran. Študentje in drugi praktiki so izkoristili projekt za vzpostavljanje nekaterih skupnih projektov s kolegi iz Italije in Avstrije. Med študijem smo razvili stike tudi še z nekaterimi drugimi organizacijami v Italiji (Imola) in Avstriji (Lienz, Gradec) in sodelovali tudi pri nekaterih projektih na Hrvaškem (npr. problem Vrljike). Nekatera predavanja so prišli poslušati tudi iz sosednjih držav. Med študijem so se ustvarile marsikaterere povezave tudi zunaj konzorcija projekta Tempus. V Angliji smo razvili sodelovanje z več organizacijami, npr. z organizacijama Hamlet Trust in MIND in z nekaterimi organizacijami za ljudi s težavami pri učenju.

Ustvarili smo stike s šolo za socialno delo v Berlinu, na Češkem, Poljskem, v Ukrajini in v Združenih državah.

SKLEPNA BESEDA

Na koncu lahko zatrdimo, da smo udeleženci projekta, Visoka šola za socialno delo in strokovna javnost s projektom veliko pridobili. Največ je morda pridobila Visoka šola za socialno delo, ki je bila osrednji akter, nosilec in koordinator projekta. Projekt nam je omogočil nakup dodatne opreme in literature, vrhu tega pa je bil pomemben vir inspiracije in informacij. Pridobili smo veliko novega znanja, izkušenj in veščin. Pridobitve za druge ustanove, ki so bile vključene v projekt, in za tiste, ki so v njem sodelovale posredno in bolj obrobno, je težko oceniti. Za sedaj lahko rečemo, da so nove informacije in znanja krožili tudi drugod, zlasti pa, da je bil projekt v veliko oporo porajajočim se projektom po vsej Sloveniji. Predvidevamo, da bo imel projekt dolgoročno velik vpliv, saj je Slovenija v procesu preoblikovanja socialnih in zdravstvenih služb. Njegovo vitalno vlogo lahko pričakujemo še zlasti pri razvoju skupnostnih služb, prostovoljnih organizacij in uporabniškega sodelovanja.

Prenos takega, zelo občutljivega znanja je lahko zapletena zadeva. Znanja za duševno zdravje v skupnosti ne moremo mehansko prenašati, pač pa mora zrasti organsko iz danega družbenega in kulturnega konteksta. Naša prednost je bila, da je bil projekt voden iz Slovenije in za Slovenijo. Funkcija koordinatorja projekta nam je omogočila, da smo delovali za zadovoljevanje potreb, kot smo jih zaznavali sami. Tako smo vsaj nekoliko izenačili vloge, ki bi bile drugače precej asimetrično razdeljene na posrednike in sprejemnike znanja. Poleg tega je prav praktično delo udeležencev in udeleženk projekta omogočalo tako rekoč sprotno preverjanje posredovanega znanja. Kulturne razlike različnih dežel so postale vir vzajemne obogatitve.

Za nas je bil projekt velikanski izziv in pomembna izkušnja. Pogosto je bilo

zelo naporno. Vodenje projekta in sodelovanje pri njem je terjalo veliko energije; študentje in sodelavci smo se večkrat znašli na robu izčrpanosti. Kljub tej včasih visoki ceni pa se nam zdi, da se je splačalo, saj smo poleg strokovnega znanja in izkušenj pridobili tudi veliko novih prijateljev, sodelavcev in osebnih izkušenj.

Po koncu programa smo torej ostali po eni strani utrujeni, polni vtisov in nakopičenega, še ne povsem prebavljene znanja, po drugi pa polni idej, pripravljeni poskusiti in uveljaviti ideje, ki smo jih v tem času dobili. Tako je pred nami še vedno zahtevno obdobje piljenja konceptov, vpeljevanja organizacijskih in metodičnih inovacij in vzpostavljanja po-

dročja duševnega zdravja v skupnosti v našem prostoru. Pri tem nam bo še vedno v pomoč sklad Tempus, saj so nam na podlagi dobre ocene o uspešnosti projekta dodelili poseben denar za vzdrževanje in širjenje pridobitev projekta (*Joint European Network*). Tako se stiki z našimi partnerji ne bodo pretrgali, še pomembnejše pa je, da bomo lahko svoje izkušnje publicirali in jih z različnimi oblikami izobraževanja, svetovanja in raziskovanja širili in utrjevali. Neformalno mrežo, ki se je ustvarila ob projektu, imamo namen podpirati in širiti, na šoli pa vzpostaviti delovno skupino, ki bo v okviru raziskovalnega centra in dopolnilnega izobraževanja to omogočala.

Literatura

- D. BRANDON, A. BRANDON (1992), *Praktični priročnik za delo z ljudmi s posebnimi potrebami*. Ljubljana: VŠSD & PEF.
- (1994), *Jin in Jang načrtovanja psihosocialne skrbi*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- V. FLAKER (1988), Mejniki norosti: Mladinski socialno raziskovalni tabor. *Socialno delo*, 27, 3: 253-257.
- (1992), Hrastovec v Ljubljani. *Subpsihiatricne študije - Hrastovski anali za leto 1989, Časopis za kritiko znanosti*, 138-139: 47-97.
- (1992a), *Opis stanovanjskih skupin v Sloveniji*. (raziskovalno poročilo, Sodelavka: Bojana Tizmonar), Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti in Višja šola za socialne delavce.
- V. FLAKER in sod. (1995), *Načrtovanje razvoja psihosocialnih služb na podlagi potreb ljudi z dolgotrajnimi psihosocialnimi stiskami na področju R Slovenije*. (Raziskovalno poročilo) Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- T. LAMOVEC (1995), *Ko rešitev postane problem in zdravilo postane strup*. Ljubljana: Lumi.
- Perspectives in Social Work 1* (1995).
- Socialno delo 32* (1993), 1-2, (Duševno zdravje v skupnosti).
- Socialno delo 32* (1993), 3-4 (Zagovorništvo).
- Socialno delo 33* (1994), 3.
- B. STRITH, A. KOS (1978), *Nepoklicno in prostovoljno delo pri varstvu duševnega zdravja*. Ljubljana: Inštitut za sociologijo in filozofijo.
- B. STRITH in sod. (1980), *Vpliv družbenega prostora na socializacijo otrok*. Ljubljana: Višja šola za socialne delavce.
- (1981), *Prostovoljno socialno delo*. Ljubljana: Višja šola za socialne delavce.
- D. ZAVIRŠEK (1994), *Ženske in duševno zdravje: O novih kulturah skrbi*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.